PERCZEL OLIVÉR

CSONGRÁD ROMÁN MEGSZÁLLÁSA, 1919[1]

Az I. világháború vége a Központi Hatalmak vereségét és benne az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének összeomlását hozta. November 3-án aláírták a padovai fegyverszüneti egyezményt. Ezzel a tényleges harcok megszűntek, ám Magyarország számára még nem jött el a béke ideje. Október 30-án Budapest utcáit tüntető tömegek lepték el, és elfoglalták a fontosabb középületeket. Kitört az őszirózsás forradalom. Másnap az ország új vezetője a József főherceg által miniszterelnökké kinevezett antantbarát és békepárti gróf Károlyi Mihály lett. Károlyi – mivel a szerb haderő napról-napra nyomult előre – november 7-én Belgrádban fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett. A november 13-án megkötött belgrádi fegyverszüneti egyezmény elrendelte, hogy Magyarország a Szamos felső folyása–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva-vonalra rendelje vissza hadseregét. A szerződés következtében a déli területeket már megszállt szerb csapatok ittléte lényegében legitimmé vált, és a román hadsereg előtt is megnyílt a lehetőség az erdélyi behatolásra a kijelölt demarkációs vonalig. Ekkor a román hadsereg újra beszállt a világháborúba és csapataik előőrsei előrenyomultak. Már november 12-én megjelentek a Gyimesekben, majd sorra megszállták a székelyföldi településeket (Csíkszeredát például november 26-án érték el, Kolozsvárra pedig december 24-én vonultak be).[2] 1919. január végén a román csapatok már a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Bánffyhunyad–Zám vonalat is elérték. Az ellenőrzésük alá eső területeken a tartósnak tervezett román megszállásra utaló intézkedéseket tettek,[3] bár a kialakult helyzetet még egyik háborús fél sem tekintette véglegesnek.

A világháborút lezáró béketárgyalások 1919 januárjában kezdődtek Párizsban, ahol február 28-án újabb demarkációs vonalat határoztak meg. Az általunk vizsgált területre is vonatkozó széles demilitarizált zóna nyugati határa a Vásárosnamény–Debrecen–Gyoma–

[1] A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségét ezúton is hálásan köszönöm Georgiádes Ildikó főlevéltárosnak a csongrádi levéltár vezetőjének.
[2] Fodor János: Impériumváltás Erdélyben. Rubicon, 2017. 7-8. sz.
[3] Az erdélyi eseményekről lásd Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben. Budapest, 1987. Legújabban Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922 Múltunk, 2016. 2.sz. és Romsics Ignác: Erdély elvesztése 1918-1947. Budapest, 2018.

Hódmezővásárhely–Szeged-vonalig húzódott.[4] A békekonferencia döntése következtében a Partium is román megszállás alá került, ezért a kijelölt területet a magyar hadsereg köteles volt elhagyni. Az erről szóló jegyzéket Fernand Vix[5] francia alezredes 1919. március 20-án közölte a magyar kormánnyal, aminek következtében Károlyi Mihály, köztársasági elnök és a Berinkey kormány lemondott. A hatalmat másnap a Kun Béla által irányított Kommunisták Magyarországi Pártja ragadta magához.

A Magyarországi Tanácsköztársaság válságos katonapolitikai helyzetben kezdett hozzá a hadseregtoborzáshoz, amelynek eredményeként a felálló Vörös Hadsereg létszáma 60 ezer főre duzzadt. A román királyi hadsereg Erdély elfoglalását követően, április 16-án újra előrenyomult, és heves harcok árán 18-ára átkeltek a hegyszorosokon, azt követően, hogy Berthelot[6] francia tábornok engedélyt adott a demarkációs vonal keleti szélén elhelyezkedő városok megszállására is.[7] A románok 20-ára elfoglalták Nagykárolyt, Nagyváradot[8] és Aradot. Arra hivatkozva, hogy a Tisza természetes, könnyen védhető akadályt képez a magyar csapatok ellen, egészen a folyóig hatoltak előre. Területfoglalásuk átfogó és összehangolt volt, északon és délen is egyidőben került rá sor. Magyar ellentámadásra mindössze a Kratochwil Károly[9] vezette Székely Hadosztály[10] vállalkozott Nyíregyháza[11] térségében. A túlerővel szembesülve azonban hamar visszavonultak, és április 26-án letették a fegyvert. A hadszíntér többi részén a román hadsereg csak néhány helyen ütközött ellenállásba, az alföldi

[4] Fogarassy László: Az ismeretlen székely hadosztály. (Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig). In.: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971. (Szerk.: Dankó Imre) Debrecen, 1972.

[5] Fernand Vix (1876-1941) francia alezredes. 1918-1919-ben a szövetséges hatalmak budapesti katonai bizottságának vezetője. Ő adta át a román-magyar demarkációs vonal leírását tartalmazó jegyzéket a magyar kormánynak.

[6] Henri Mathias Berthelot (1861–1931), a francia keleti intervenciós hadsereg parancsnoka.

[7] Dr. Suba János: A román királyság 1919. évi hadjárata Magyarország ellen. In. Az Új Honvédségi Szemle, 2000. 8. sz. 82-90. o.

[8] A román megszállók kezdettől fogva Nagyváradon is már a végleges berendezkedésre készültek. A város Romániához kerüléséről lásd: Dr. Fleisz János: Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919-1940. Nagyvárad, 2005.

[9] Szentkereszthegyi Kratochwil Károly (1869-1946) a Székely Hadosztály parancsnoka.

[10] A Székely Hadosztály történetéről lásd Gottfried Barna–Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története. Csíkszereda, 2018.

[11] A nyíregyházi eseményekről lásd Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1918–1919-ben. In.: Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátországa – 1919 vidéken. (Szerk.: Nagy Szabolcs) Veszprém, 2013.

városok többsége harc nélkül kapitulált. Fegyveres összetűzés nélkül került román kézre április 23-án Debrecen,[12] majd Gyula.

Tanulmányomban Csongrád városának román megszállására koncentráltam. Kutatásom során a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Csongrád Megyei Levéltár Szegedi, Szentesi és Csongrádi levéltárában őrzött alispáni és polgármesteri iratokat, a helyi sajtót és a helytörténeti szakirodalmat használom. Kutatásom eddigi szakaszában román forrásokat egyelőre nem volt módom vizsgálni, emiatt a megszállás történetét csak a magyar levéltári dokumentumok alapján mutatom be. Tanulmányomban röviden kitérek a térségben zajlott ütközetek és azok következményeinek, valamint a megszállás hétköznapjainak bemutatására is.

HARCOK A TÉRSÉGBEN

A román királyi hadsereg csapatai 1919. április 20-án már elfoglalták Nagyváradot és Aradot és tovább nyomultak nyugat felé. Ekkor – április 22-én – Szolnokon megalakult a Keleti Hadsereg Parancsnokság, ahol Böhm Vilmos a békéscsabai 6. hadosztály alá rendelt minden a Maros-Körös-Tisza térségében található csapatot. A kétszeres túlerő miatt a magyar Vörös Hadsereg alakulatai hátráltak, a román hadsereg pedig jórészt akadálytalanul tört előre. Mivel a román hadvezetés a Tisza vonalának elérését tűzte ki célul, ezért folytatták az előrenyomulást. Csapataik 1919. április 26-án elérték a Battonya–Békéscsaba–Szeghalom vonalat. Ugyanezen a napon kapitulált a Székely Hadosztály, és az ellenség közeledése láttán a Vörös Hadsereg kivonta alakulatait a Tiszántúlról.[13]

A proletárdiktatúra utolsó intézkedése ebben a régióban a városok kiürítése volt. A közellátási népbiztos április 25-én utasítást adott az ellenség által fenyegetett városokban lévő raktárak vezetőinek, hogy a készleteket szállítassák Budapestre. Az értékek „megmentésére" egy 150 vörösőrből, a Bandl-féle csapat 30 tagjából, 10-12 Lenin-fiúból és 3 rögtönítélő bíróból álló különítmény érkezett. Az Anocskai András és Molnár István vezette alakulatot hozó különvonat 26-án robogott be

[12] A debreceni eseményeket bemutatja Bödők Gergely: Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–1920-ban. In. Kommentár, 2016. 1. sz.
[13] Fogarassy László: A Tiszántúl elvesztése 1919 áprilisában. In: A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1982–83. (Szerk.: Selmeczi László) Szolnok, 1982–1983.

Makóra,[14] ahol éjszaka zajlott a kiürítés. Másnap Hódmezővásárhely,[15] 28-án reggel pedig Szentes[16] következett. Este 10 órakor a három városból származó lefoglalt értékekkel Kiskunfélegyháza felé indultak a vonatok.[17] A szerelvényekkel együtt távozott az itt állomásozó vöröskatonaság, a direktóriumi tagok, a szakszervezetek tisztségviselői és néhány újságíró is. De nem csak ők: a különítményesek Szentes vagyonos polgárai közül 42, Csongrádról 29 köztiszteletben álló személyt fogtak el és vittek túszként magukkal.[18] A Szentes és Csongrád közötti Tisza-hídon a 2. vörös hadosztály alakulatai biztosították az áthaladó szerelvényeket. Egy helyi visszaemlékező szerint: *„amikor a 30. gy. e. csapatai a nagy román túlerő nyomására elhagyták a híd szentesi hídfőjét és a csongrádi oldalra vonultak vissza, a városi vörös őrség fedezte a visszavonulást és védelmezte a hídfő és a Tiszának hídfőtől Csanytelekig húzódó szakaszát…A román burzsoá csapatok a csongrádi hídon négyes sorokban közeledtek a város felé, a hídfőt egy géppuskás és néhány fegyveres vörösőr tartotta…A vörös őrség közvetlen közelbe várta be az ellenséget és a géppuska első sortüzére, mint jelzésre zárótüzet nyitott a román csapatokra. A fejvesztettség tökéletes volt."*[19] Sokan – menekülésükben bízva – a hídról a folyóba ugrottak. Ugyanekkor a román hadsereg a vízen is megkísérelte az átkelést. A híd és Csanytelek között egy 12 csónakból álló különítmény próbálkozott, de a vörös katonák – komoly veszteséget okozva az ellenségnek

[14] A Makón zajló eseményekről lásd: Halmágyi Pál: Makó város román megszállása. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982–83. (Szerk.: Trogmayer Ottó) Szeged, 1985.

[15] Hódmezővásárhely ezidőbeni történetéről lásd: Makó Imre: Hódmezővásárhely román megszállása 1919-1920. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2010. (Szerk.: Kovács István-Varsányi Attila) Szeged, 2011. 139-159. és uő. A vörös offenzíva és a román megtorlás Hódmezővásárhelyen 1919-ben. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2009. (Szerk.: Herceg Mihály-Kovács István-Kruzslicz István Gábor-Varsányi Attila) Hódmezővásárhely–Budapest, 2010. (továbbiakban: Makó)

[16] Szentes megszállásáról részletesebben lásd korábbi munkánkat. Perczel Olivér: „Behatolnak védtelen aggokhoz és nőkhöz" – Román megszállás Szentesen 1919–1920. In: *Kommentár* 2017/5–6. 34–51.

[17] Anocskai András jelentése a Hadügyi népbiztosnak Makó, Hódmezővásárhely és Szentes kiürítéséről. In: Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1917-1919. (Szerk.: dr. Gaál Endre) Szeged, 1969. (továbbiakban: Válogatott dokumentumok) 270. dokumentum.

[18] Minden várost túszokkal hagytak el. Hódmezővásárhelyről 20 személyt, Makóról 40 főt vittek magukkal. A kutatás jelenlegi állása szerint kb. 1500 főt vittek magukkal. Erről lásd: Bödők Gergely: Kegyelmes urak a gyűjtőfogházban – A vörösterror fővárosi túszai. Múltunk, 2014. 4. sz.

[19] Eke Pál volt vörösőr 1959-es visszaemlékezése. Idézi: Gát László: Csongrád 1919-ben. In: Mozaikok Csongrád város történetéből. (Szerk.: Bálint Gyula György) Csongrád, 1979. (továbbiakban: Gát) 79. o. Eke Pál életrajzát közli: Csongrád megye forradalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye. Szerk.: Rácz János. Szeged, 1973. 33–34. o.

– ezt a támadást is visszaverték. Néhány román katona azonban átjutott a Tisza jobb oldali hullámterében, őket a vörösőrök űzték vissza.[20] A román támadás visszaszorítására megérkezett a Vörös Hadsereg egyik páncélvonata. A vonat a hídon átrobogva megtámadta és megfutamította a szentesi hídfőnél gyülekező román csapatokat. A páncélvonat további támadásainak megakadályozása érdekében a román katonaság később felrobbantotta a híd Szentes felőli részét.[21] A direktóriumok a Tisza túlsó partjára, Csongrádra tették át székhelyüket.[22] A román csapatok Szentes elfoglalása után megszüntették Csongrád villanyvilágítását. Ezután a lakosok áram nélkül, petróleumlámpákkal világítottak.

CSONGRÁD A FRONTVÁROS

A lakosságot a munka ünnepének *„hatalmas és impozáns módon”* való megünneplésére szólította fel a Tanácsköztársaság helyi lapja, már az esemény előtt tíz nappal.[23] Végül május 1-én a tervezett felvonulás a háborús állapotok miatt elmaradt,[24] de egy népgyűlést tartottak, amelyen a szónokok ismertették a helyzetet és összetartásra, harcra és a Vörös Hadseregbe való belépésre szólították fel a megjelenőket.[25] A Magyarországi Szocialista Párt hivatalos lapja szerint 7-8000 fő vett részt az ünnepségen és a gyűlés után az iskolás gyermekeket megvendégelték.[26] Az ünnepséget a Tisza túlpartján állomásozó román hadsereg belövésekkel zavarta meg. A sűrűn becsapódó gránátok miatt a tömeg eredeti helyéről, a Városháza előtti térről az Erzsébet

[20] Eke Pál volt vörösőr 1959-es visszaemlékezése. Idézi: Varga Sándor: Csongrád a Tanácsköztársaság idején. In: Tanácsköztársaság Csongrád megyében. (Szerk.: Gaál Endre) Szeged, 1959. (továbbiakban: Varga) 124. o.
[21] Uo.
[22] Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv II. Szerk.: Géczi Lajos, Labádi Lajos, G. Tóth Ilona. Szeged, 1987. 242–243. o. (továbbiakban: Olvasókönyv)
[23] Csongrád lakossága Május 1. ünneplésére készül. Csongrádi Proletár, 1919. április 20. Idézi: Páhi Ferenc - Schneider Miklós: Pusztaszertől Pusztaszerig. Dokumentumok Csongrád megye történetéből. Csongrád Megyei Múzeumi Füzetek 3. Szeged, 1965. 102-103. o.
[24] Kátai Judit - Lakatos Anikó: A Csongrádi Proletár bibliográfiája. In: Mozaikok Csongrád város történetéből 1985. (Szerk.: Bálint Gyula György) Csongrád, 1985. (továbbiakban: Kátai - Lakatos) 235. o.
[25] Megünnepelték... Válogatott dokumentumok 246. dokumentum. 390-391. o.
[26] Május elseje a vidéken. In: Népszava, 1919. május 04. 6-7. o. A cikkben a román hadsereg ágyúzásáról nem esik szó.

szálloda környékére vonult.[27] A lövésekkel megzavart ünnepnapon két gyilkosságra is sor került. A túlsó parton elhelyezkedő Szelevényből ekkor érkeztek a román hadsereg elől menekülő vörös katonák. Sarró Sámuel az egyik vörös század parancsnoka *„ellenforradalmi magatartás"* miatt kivégeztette Pintér András csongrádi gazdálkodót és Sütő Mihály szelevényi lakost. Sütőt egyik katonájával a Tisza közepén főbe lövette, aki a folyóba esett és elmerült.[28] A gyilkosságok elkövetése után visszamentek Szelevénybe és ott újabb három gyilkosságot követtek el. Szépe Sándort és Döme Sándort agyonlőtték és holttestüket a Körösbe dobták, másnap Bene Jakabot lőtték le, mivel a románok érkezése miatt fehér zászlót tűzött házára.[29] A szelevényi menekülő kommunisták – ahogy Szentesről – a lakosság eltulajdonított értéktárgyaival (pénz, ékszerek, ezüst étkészletek, ruhaneműk, stb.) együtt érkeztek.[30]

Az ünnep napján érkeztek a városba a X. ker. 2. vörösdandár katonái is Bartha ezredes vezetésével.[31] Az ezredes átvette a város parancsnokságát, szesztilalmat vezetett be és felállította a forradalmi törvényszéket.[32] A dandár parancsnoksága alatt teljesítettek szolgálatot a ceglédi zászlóalj katonái is. Megérkezésük utáni napon – május elsején, míg a városban beszédek hangzottak el – a katonák fedezékeket, géppuskafészkeket, figyelőpontokat építettek, a híradósok az egyes harcállásokat telefonvonallal kötötték össze. A túlpart elhagyatottsága miatt 30-32 vöröskatona megkísérelte a hídon való átkelést, ám amint átértek a folyó másik partjára, a román lövészek erős géppuskatűzzel fogadták őket. A csoport csapdába esett, mivel a hidat tűz alatt tartották, a visszavonulás csak a folyón át volt lehetséges. A hídon átkelve halt hősi halált a század zászlótartója, Matkovics József, akinek holttestét a román katonák – elrettentésül – a hídról lelógatva felakasztották. Néhányan a vízzel borított ártérben lévő fák ágain kerestek menedéket, majd az éjszaka sötétjét kihasználva a hídon át menekültek át a

---

[27] Varga 116. o.
[28] Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Szeged, 1993. (továbbiakban: Váry) 28-29. o.
[29] Váry 124-125. o.
[30] A Tanácsköztársaság bukása után, a román megszállás idején több korábbi károsult a csong-rádi hatóságtól visszakapta elrablott tárgyait. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Csongrádi Levéltár (továbbiakban: MNL CsML CsL) Csongrád város, 1880–1923-ig nagyközség polgármesterének, ill. főbírájának iratai. (továbbiakban: Polgármesteri iratok.) 6370/1919.
[31] Kátai - Lakatos. 233. o.
[32] Gát 80. o.

csongrádi oldalra.[33] A sikertelen átkelést követően a ceglédi egységek újabb támadást indítottak. A védőszakasz másik részén, tüzérségi tűz fedezékében hajókon keltek át a túlsó partra. Az átkelést követően sikerült elfoglalniuk a román hadsereg egyik raktárát és 4 vagon lőszert, muníciót, gépfegyvert és ökröket zsákmányoltak. A vakmerő akciónak ára volt, a vöröskatonák visszavonulásuk során egy halottat és tíz sebesültet vesztettek.[34] A város fronthelyzete miatt szünetelt a tanítás. Az iskolákban a vörös katonaság csapatait helyezték el, a Központi Elemi Népiskola egyik részében a Közélelmezési Hivatal működött, másik részében műszaki csapatokat,[35] a Polgári Fiúiskolába árkászokat[36] szállásoltak el és az alakulatok élelmezését a város biztosította.[37] Április végétől, mint hadszíntér, a város az ellenséges ágyúlövésektől sok kárt szenvedett. Több esetben a lövedékek épületeket, lakberendezéseket rongáltak meg, a helyiek jószágait pusztították el. Emiatt a lakosok segélyeket kértek a helyi direktóriumtól.[38]

Pár nap múlva a román csapatok kísérelték meg az áttörést a hídon. Május 5-én délután heves tüzérségi előkészítés után – délután fél 11-től délután 3 óráig folyamatosan lőtték a várost[39] – a hídon át támadást indítottak, de próbálkozásuk a vörös katonák puska és géppuskatüzében összeomlott. A sajtó szerint a városra irányított gránáttűz csak kevés kárt okozott, és az ütközet után, a hídon 30-40 román katona holtteste hevert.[40] Az újság beszámolójának ellentmond a hivatalos jelentés. A románok Körös-torok felől leadott gránátlövései az anyagi károkon túl, a Justh Gyula utca 25. számú házban két halálos áldozatot is követeltek.[41] A megszálló román hadsereg fegyverszüneti javaslatot küldött Csongrádba, melyet a Munkástanács május 8-án tárgyalt. De a román parancsnok feltételei elfogadhatatlanok voltak, így

[33] Pataki Ferenc: A ceglédi vörös munkászászlóalj története. In: 1918-1919 Cegléden. (Szerk.: I. Sándor Ildikó) Ceglédi Füzetek 18–19. Cegléd, 1969. 70-71. o.
[34] Népakarat, 1919. május 9. Idézi: Pataki Ferenc: A ceglédi vörös munkászászlóalj története. In: 1918-1919 Cegléden. (Szerk.: I. Sándor Ildikó) Ceglédi Füzetek 18–19. Cegléd, 1969. 71-73. o.
[35] Berencsiné Dudás Katalin - Tarjányiné Csatári Márta: A Kossuth Lajos általános iskola jubileumi könyve fennállásának 150. évében. 1860-2010. Csongrád, 2010. (továbbiakban: Berencsiné - Tarjányiné) 39. o.
[36] Gát 67. o.
[37] Gát 65. o.
[38] Gát 72. o.
[39] Ágyútűzben. Idézi: olvasókönyv 244-245. o.
[40] Jelentés a Vörös Hadsereg helyzetéről. In: Vörös Ujság, 1919. május 7. 5. o.
[41] Az áldozatok: özv. Benedek Farkasné szül. Vincze Hermina 45 éves és Benedek Anna 13 éves lakosok. Az árvák számára a lakosság gyűjtést rendezett. MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 4327/1919.

azt visszautasították és a harcok folytatódtak.[42] Május 9-én Csongrádnál ismét megpróbáltak átkelni a román csapatok, de a magyar vörös-katonák ezúttal is visszaverték őket. A Tiszán levonuló árvíz ellenére, 10-én a román katonák Mindszentnél kísérelték meg az átkelést, de ott is visszaverték őket.[43]

AZ ÁRVÍZ

1919-ben a zöldár szokatlanul sok vizet hozott a Tisza alsó szakaszára. Ráadásul ekkor tetőzött a Körös áradása is és a védekezést nehezítették a háborús állapotok. A téli hó mennyiségéről nem érkeztek meg időben az információk és március-április során nagyon sok volt a csapadék is.[44] Április 20-ától a védekezés szükséges volt, május elején már a Tisza kiáradásától lehetett tartani. Ugyanakkor a folyó mindkét partját védő gátakon harcok folytak, gyakoriak voltak az *„átlövöldözések."* A csongrádi gáton a vörös katonák állomásoztak, akik senkit nem engedtek fel a gátra, és ez az intézkedés megakadályozta az Ármentesítő Társulat védekezési munkáját. A gát erősítését így csak a külső oldalon lehetett végezni, a víz felől ezt az ellenséges lövések megakadályozták.[45] Május 10-ére a helyzet kritikussá vált, a töltés Magyartésnél megcsúszott, de szádfalazással a gátszakadást sikerült megakadályozni.[46] A folyó vízszintje ekkor 931 cm volt, amely az akkor legmagasabb – 1895-ös – szintnél 70 cm-rel magasabb volt és a gát mögött 30 cm-rel már a víz hömpölygött. Az árvízveszély elől a lakosság többsége elmenekült a közeli Erzsébet-szőlőkbe.[47] Pár napig a város kihalt volt és csöndbe burkolózott, a házak között csak a vörös katonák jártak. Az elhagyatott város házait néhány vörös katona fosztogatni kezdte, ám részegen elkövetett tettük napvilágra került. Miután elfogták őket, a csongrádi Forradalmi Törvényszék – elrettentésül – a három garázdálkodó vörös katonát a Hunyadi János téren, május 10-én

---

[42] Gát 81. o.
[43] Fogarassy László: Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez. (1919. május 2. – július 19.) In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 6. Miskolc, 1966. (továbbiakban: Fogarassy) 335-353. o.
[44] Árvíz. In: Alföldi Ujság, 1919.május 7. 1. o.
[45] Alföldi Ujság, 1919. május 10. 2. o.
[46] Töltés csuszamlás Magyartésen. In: Alföldi Ujság, 1919. május 11. 2. o.
[47] Thury Károly visszaemlékezése. Idézi: Dudás Lajos: A római katolikus egyház élete, tevékenysége Csongrádon a 20. század első felében. In: Oppidum Csongrád. (Szerk.: Georgiádes Ildikó, Sebestyén István) Csongrád, 2000. (továbbiakban: Dudás) 90. o.

kivégeztette.[48] A vörös katonák, a természeti katasztrófa közeledtére, május 11-én megpróbáltak tűzszünetet kérni az ellenségtől. Mivel a békekövet fehér zászlójára a románok rálőttek, a töltések fölött újabb tűzharc kezdődött.[49] Válaszul a vörös katonák az áradást felhasználták a román megszállók ellen, csónakkal áteveztek a túlsó partra és Tiszasasnál felrobbantották a gátat. Tettüket így mesélték a városba látogató Hubert Lajos miniszteri osztálytanácsosnak: *„vizet eresztettünk az oláh bocskorába"*.[50] A gátszakadásra május 13-án került sor, és az óriási víztömeg elmosta Tiszasast, Tiszaugot, Szelevényt és a Szentes külterületi bökényi lakosok házait. Hubert beszámolt a tragédiáról: *„Május 14-én sikerült átjutnom a csongrádi fölső révnél a szemben lévő védtöltésre, hol akkor már az ártér egészen víz alatt állott és rettenetes pusztulás képét nyújtotta. Az erős szél magas hullámokat vert fel és ezek hátán bútorok, házi eszközök, épületrészek sodortattak a töltés felé."*[51] A gát átvágásáról, az elöntött Tiszazugról pár nap múlva érkeztek az első tudósítások.[52] A víz 7-8 méter magasan 30 000 holdnyi területen hömpölygött a vidéken, amerre a szem ellátott, mindenhol csak a víz látszott. Tiszasasból csak a templom tornya magasodott ki, sok ember is áldozatul esett, Csépából egy szélmalom és a templom maradt a vízen kívül. Május 14-én a Körös is átszakította a gátat és Szelevény falu fele víz alá került. A bajba jutott embereket gőzhajó vitte át Csongrádra, a szentesi határhoz tartozó bökényiek a töltéseken kerestek menedéket, és napokig várakoztak a szeles gáton, mire egy komp elszállította őket.[53] A földönfutóvá vált szerencsétlen lakosokat Szentes városa fogadta be, ellátta őket élelemmel, munkával, elhelyezésüket az üres kistőkei-külterületi tanyákban oldották meg.

A harcok és az árvíz közepette a belvárosi iskola tanítói folytatták tanintézményük hagyományait. Májusban megrendezték a *„Madarak és fák napját"* amelynek keretében az iskola tanulói a Tisza árterében egész nap játszottak, júniusban pedig tornabemutatót tartottak.[54] Ha a fenyegető árvízveszély el is múlt, a harcok tovább folytatódtak. Az ágyúzások miatt a direktórium május 15-én a helyi lapon keresztül hívta fel a lakosság figyelmét a közeledő veszélyre: *„ha a gőzmalom*

---

[48] Válogatott dokumentumok 221. dokumentum. 359-360. o.
[49] Fejér László - Kiss J. Imre: 88 éve történt. A Tanácsköztársaság tiszai árvize. In: Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVII. Debrecen. 2008. (továbbiakban: Fejér - Kiss) 334. o.
[50] Idézi: Fejér - Kiss 335. o.
[51] Uo. 335. o.
[52] A Tiszazug víz alatt. In: Alföldi Ujság, 1919. május 18. 1. o.
[53] A tiszazugi árvízről. In: Alföldi Ujság, 1919. május 20. 2. o.
[54] Berencsiné - Tarjányiné 39–40. o.

szaggatott fütyüléssel jelez, akkor veszély fenyegeti a várost."[55] A megszállt területről gyakran kisebb román egységek keltek át a folyón és portyázásokat hajtottak végre. A nagyrétben a várháti iskolánál egy 2 tagú román járőr a tanítói szobát baltával feltörte és onnan aranyórát, takarót, távcsövet, cukrot, gyufát, evőeszközt, szivart, stb. vittek el.[56] A harci tevékenységek új formáját szenvedték el a város szélén állomásozó vöröskatonák május 19-én, amikor a megszállók a levegőből is támadták őket.[57]

A front a Tisza vonalán egy időre megmerevedett. Az árvíz után mindkét szemben álló fél kisebb akciókkal, fogolyejtésekkel, átcsapásokkal nyugtalanította egymást. Egy alkalommal a vörös katonák járőrözéseik során átkeltek a folyó túlsó partjára és megtámadtak egy román járőrt. Az őrséget szétugrasztották, de egyikőjük láblövést kapott, akit csónakba tettek és áthoztak a városba.[58] A gyakori folyó fölötti átlövések a polgári lakosságot és az állatokat is veszélyeztették. Kuncsák János lovával az aratási munkát végezte, amikor egy golyó az állat hasába fúródott és a 14 000 koronát érő ló elpusztult.[59] Egy másik alkalommal Sinkó Antalnét lőtték meg, aki kilencesi földjén dolgozott. Az asszonyt fejlövés érte, súlyos állapotban vitték kórházba.[60] A Körös torok mellől leadott átlövések is több vétlen áldozatot követeltek.[61] Június 8-án egy gránátlövés miatt elhunyt Tóth István helyi tűzoltó, akinek ily sajnálatos módon megüresedett állását a lap útján meg is hirdették, és erre várták a jelentkezőket.[62] Egy gránátszilánk pedig Tisza Lajos gyermekét sebesítette meg olyan súlyosan, hogy kezeit Budapesten kellett megműteni. A fővárosi utazáshoz a direktórium 60 koronával járult hozzá.[63] A polgári áldozatokon kívül az ágyúzás az épületekben is komoly károkat okozott. Egy becsapódó lövedék a plébánia bal szárnyát rombolta le.[64] A tüzérségi tüzet Csongrádról négy ágyú viszonozta, kettő a temetőben, kettő a laktanya környékén volt elhelyezve. A lövéseket a gimnázium padlásán és a templomtoronyban szolgáló megfigyelők irányították. A gátra nyíló utcák végén, a töltésekbe beásva egy-egy géppuska őrködött a folyó felett és biztosította a lakosságot a meg-

[55] Csongrádi Proletár, 1919. május 16. 1. o.
[56] A betörő románok. In: Csongrádi Proletár, 1919. május 17. 2. o.
[57] Fogarassy 338. o.
[58] Csongrádi Proletár, 1919. június 3. 4. o.
[59] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5591/1919.
[60] Csongrádi Proletár, 1919. május 31. 4. o.
[61] Csongrádi Proletár, 1919. június 24. Idézi: Varga 126. o.
[62] Csongrádi Proletár, 1919. június 15. 3. o.
[63] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 4651/1919.
[64] Thury Károly visszaemlékezése. Idézi: Dudás 90. o.

lepetésszerű támadásokkal szemben. A lövészeken kívül a partot egy szakasz állandó járőrözéssel felügyelte. A magyar csapatok helyi irányítását az Iskola utca végén lévő házból (ma a Tari László múzeum épülete) irányították.

A szárazföldön kívül a harcok a folyóra is kiterjedtek. A Szent János kiserdő alatt a kikötőben gőzhajó, hat stég és két uszály állomásozott. Az egyik gőzhajót páncélos hajóvá alakították át és a Körös-torokban megbújó román tüzérségi egységekre lövéseket adtak le. Azonban a román lövészek bemérték és elsüllyesztették a hajókat.[65] Az ágyúzásnak esett áldozatul a város északi részén elhelyezkedő nagyréti hajóhíd is. A 12 hajóból álló átkelőből a román tüzérség 9-et elsüllyesztett, 3-at megrongált ezzel is meggátolva a folyón való átkelést.[66] A híd darabjait a folyó sodrása magával ragadta és azokat a hídmester – a harcok miatt – már nem tudta megmenteni.[67] A román hadsereg – a vízi átkelés megakadályozásának érdekében – a Tiszában aknákat helyezett el, amelyek a magas vízállás következtében elszabadultak és az év végén a folyó sodrásával útnak indultak. A hatóság figyelmeztette a lakosságot a veszélyre.[68]

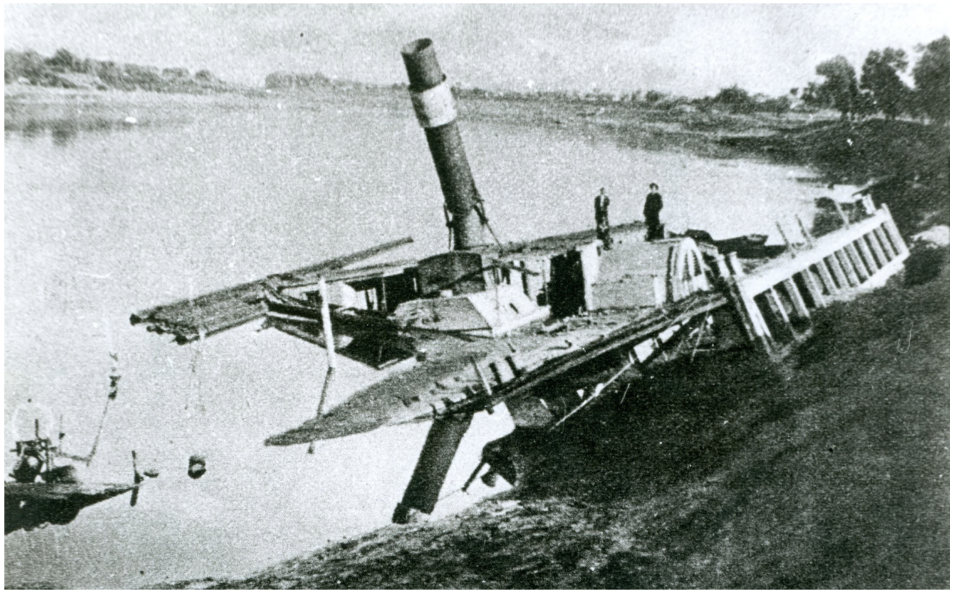

A románok által elsüllyesztett hajó kiemelése Csongrádnál

[65] Varga 126. o.
[66] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 2259/1919.
[67] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5378/1919.
[68] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7611/1919.

Június 10–21 között Csongrádon a Vörös Hadsereg toborzása során több mint 2000 férfi lépett be katonának.[69] A harcok izgalmai közepette némi felüdülést jelentett a vörös katonák számára a tábori kabaré előadás, melyet az Erzsébet szállóban rendeztek június 13-án.[70] Június 20-án délután a román hadsereg járőreivel újabb csatározásra került sor, de a vörös katonák visszaverték őket. Az akció következményeként a román hadsereg katonái a híd szentesi oldalát felrobbantották.[71] A lövöldözésben részt vevők győzelmét a városi munkás és katonatanács üdvözölte és a részt vevő katonák számára elismerésüket és köszönetüket fejezték ki.[72] Július elején Bartha csapatait máshová osztották be, a dandár elvonult a városból. A városparancsnoki pozíciót Nyilas Sándor kapta meg, aki – a háborús állapotok miatt – megtiltotta az utcai tartózkodást este 10 óra után, a város éjjeli elsötétítéséről döntött és minden idegen személy bejelentéséről határozott.[73] Július 18-19-én a lakosok újra puskalövéseket hallhattak a város széle felől. A vörös katonák géppuska és gyalogsági tűz fedezetével átkeltek a folyón, ott hídfőállást foglaltak el és másnap egy román támadást is visszavertek.[74]

A TISZAI-OFFENZÍVA

A tiszai offenzíva terve szerint a Csongrádnál állomásozó 2. hadosztálynak Békéscsaba felé kellett előretörnie, Szentes-Orosháza vonalán. Az áttörés július 21-én hajnalban 10-12 km szélességben heves ágyútűzzel vette kezdetét. A Tiszazugba való átkelést gerendatutajokon elsőként a bácskai ezred hajtotta végre, a gépfegyverek tűzének fedezésével. A pontos lövéseknek köszönhetően a románok hátráltak, nem tanúsítottak komolyabb ellenállást. Az is elképzelhető azonban, hogy visszavonulásuk tudatos volt, mivel tudtak a tervezett magyar támadásról. Napokkal korábban Csongráddal szemben *„a Körös torkolatánál egy alezredes és 22 tiszt átszökött a románokhoz, hogy a magyar*

[69] Válogatott dokumentumok 221. dokumentum. 359. o.
[70] Csongrádi proletár, 1919. június 17. Idézi: Pataki Ferenc: A ceglédi vörös munkás-zászlóalj története. (Szerk.: I. Sándor Ildikó) 1918-1919 Cegléden. In. Ceglédi Füzetek 18-19. Cegléd, 1969. 74. o.
[71] Fogarassy 345. o.
[72] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5014/1919.
[73] Csongrádi Proletár, 1919. június 3. 4. o.
[74] Fogarassy 348. o.

Vörös Hadsereg támadásra készül."[75] Az átkelés során csak kis veszteség érte a vörös katonákat, a román katonák felszerelésük nagy részét hátrahagyva elmenekültek. A vörös csapatok – többek között – egy egész ezredirodát, 22 géppuskát, 300 rohamsisakot, több százezer töltényt, sok fegyvert és ruházati felszerelést zsákmányoltak.[76] A román csapatok miután felocsúdtak első meglepetésükből, Magyartés környékén, 3 helyen is megpróbálták az áttörést, de sikertelenül. A hídfő elhagyása után a román csapatok behúzódtak Szentesre és kivonulásuk során utcai harcokra is sor került. Az ágyúzás során a város sértetlen maradt,[77] azonban a harcoknak katonai[78] és polgári áldozatai is voltak. A csongrádi-félegyházi-kecskeméti kötelékekből álló vörös katonák reggel 9 órakor vonultak be Szentesre, ahol a lakosság ujjongva fogadta őket. A városból eddigre már sok mindent elszállítottak, a pályaudvaron készen álltak a gabonazsákok, hogy elvigyék a termést. A foglyul ejtett román katonák elmondása szerint legfőbb szándékuk az volt, hogy az általuk megszállt területen learatott gabonát gyorsan kicsépeltessék és minél előbb Romániába szállítsák.[79] Aznap déli 12 órakor a magyar hadsereg főparancsnokságának eseményjelentése szerint: „*a 2. hadosztály Szentest és Szegvárt elfoglalta. Egy különítmény Szentesről útban korányi csárda felé.*"[80] Másnapra, július 22-ére már úgyahogy helyreállították a folyón átívelő vashíd Szentes felöli pillérét, melyen megindult az átkelés. Jócsák Kálmán korábbi főispán is ekkor haladt át a hídon, és megrázó élményeit később papírra vetette: „*az átutazás a még azon meleg harcszíntéren keresztül nem volt valami kellemes, hiszen még nemcsak hullákat, de nyöszörgő emberi roncsokat is találtunk ottan.*"[81] Az utólag készült hivatalos dokumentumok arról számoltak be, hogy a lelkes szentesi fogadtatás ellenére, a vöröskatonák fosztogatni kezdtek, és három gyilkosságot is elkövettek. A két város közötti hídon is történt egy erőszakos haláleset. Dr. Czobor Tibor

---

[75] Fogarassy 348. o.
[76] Liptai Ervin: Vöröskatonák, előre! Budapest, 1979. 274. o.
[77] Szentes Felszabadulása. In: Vörös Ujság, 1919. július 26.
[78] A szentesi levéltárban őrzött halotti anyakönyvekben négy román katona és egy vörös katona áldozat is található. A halál okai, haslövés, fejlövés, tüdőlövés voltak.
[79] Téglás Ödön: A csongrádi átkelés története. Szentes felszabadítása. A vörös hadsereg már Szentesen túl folytatja az előrenyomulást. Csongrádi Proletár, 1919. július 23. (továbbiakban: Téglás) 1-2. o.
[80] Hadtörténeti Intézet és Levéltár Magyar Tanácsköztársaság iratai 58. csomó, 17. számú (VHP 721/4 hdm. sz.) Eredeti tisztázat. Idézi: Szuronyok árnyékában. Dokumentumok a munkásmozgalom szentesi történetéből /1890–1939/. Szentes, 1969. (továbbiakban: Szuronyok) 74-75. o.
[81] Részlet Jócsák Kálmán emlékirataiból. PIL 686. f. 212. őe. (399-401) Idézi: Szuronyok 75-77. o.

szentesi születésű budapesti orvos Szentesről Csongrád felé tartott, de ott egy vöröskatona főbe lőtte.[82] Szentes elfoglalása után a 2. hadosztály Szegvárt is birtokába vette. Az offenzíva 20-án reggel Csongrádtól délre, Mindszentnél is megkezdődött. A tüzérségi támadás elől a románok elmenekültek és így a községet a vörös katonák elfoglalták, majd tovább nyomultak Szegvár felé. A lakosság örömmámorban fogadta a magyar katonákat, Mindszenten 1200 fő számára bőséges ebédet készítettek a bevonulóknak.[83] A vörös katonák továbbnyomultak Mártély felé, de miután elérték a települést, letáboroztak és egész nap mulattak. Másnap a román hadsereg katonái Hódmezővásárhely irányából visszavonulásra késztették a vörös katonákat.[84] Július 23-án Mindszentről és Szegvárról űzték vissza a vöröskatonákat és a heves harcok után a vétlen lakosságon álltak bosszút. A harcok során heten hunytak el a gránátlövések következtében (közöttük 6 gyermek) és a megszállók további 9 lakost kivégeztek. A román hadsereg újabb szegvári bevonulása két vétlen áldozattal járt.[85] A román csapatok ellentámadása július 25-én Szentesre érkezett, aminek során a vöröskatonák a túlerő miatt kénytelenek voltak Csongrádra visszavonulni, és feladták a szentesi hídfőt.[86] A román hadsereg mielőtt átkelt volna a Tiszán tüzérségi előkészítést tett. Csongrádot július 31-én és augusztus elsején újra gránáttűz árasztotta el, melyek sok házat megrongáltak. A Halpiac utcában a lövések egész ablaktáblákat zúztak össze,[87] és a repeszek két halálos áldozatot is követeltek.

[82] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára (továbbiakban: MNL CsML SzL) Szentes Város Képviselő-testületének iratai. 5/1920 jgyk. A gyilkosságot említi Váry Albert is. Lásd: Váry 128-129. o.
[83] Téglás 1-2. o.
[84] Makó 57-88. o.
[85] Az egyik áldozat a 4 éves Berezvai Mária volt. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár (továbbiakban: MNL CsML) Állami Anyakönyvi másodpéldányok Levéltári Gyűjteménye Szegvár 1919-es évi halotti anyakönyve, 105-106 bejegyzések.
[86] Szabó Ferenc: A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a viharsarokban. In: A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919. (Szerk.: Szabó Ferenc) Békéscsaba, 1969. 246-247. o.
[87] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5682/1919.

A MEGSZÁLLÁS

A román hadsereg augusztus 1-én több helyen átkelt a Tiszán és hídfőket létesítettek a folyó jobb partján. Ebben a kilátástalan helyzetben Budapesten a Tanácskormány lemondott, augusztus 1-én véget ért a 133 napos proletárdiktatúra. A Vörös Hadsereg parancsot kapott a harcok beszüntetésére, de addigra a csapatok nagy része már szétszéledt.

Augusztus 2-án reggel fehér zászlót lobogtató vörös katonák mentek át a Csongrád–Szentes közötti hídon és miután bekísérték őket a városba, Csongrád fegyverletételéről tájékoztatták a román parancsnokot. Eközben a Csongrádon maradó vörös katonák a piactéren letették a fegyvert és elvonultak Kiskunfélegyháza és Kecskemét felé, majd a román hadsereg augusztus 3-án bevonult a városba.[88] A román királyi hadsereg Csongrádon egy századot hagyott – 4-5 tiszt vezetésével 100-120 közlegényt[89] – a csapatok főerői tovább vonultak Budapest felé. Pest és Csongrád vármegyéket a 6. hadosztály szállta meg, melynek közigazgatási vezetését alispánként a kiskunfélegyházi főszolgabíró, Endre Zsigmond látta el. A csongrádi járás a kiskunfélegyházi román 11. ezredparancsnokság fennhatósága alá tartozott.[90] A hadosztály az ellenőrzése alá vont területen a közigazgatási határokat átformálta, azokat saját katonai körzeti beosztásához igazította. Így területi beosztásába került Kecskemét városa, Pest vármegye középső és déli része és Csongrád vármegye északi járásai is.[91]

Csongrádon a megszálló katonaság parancsnokságát az Erzsébet szállóban rendezte be. A román katonaság visszahelyezte állásába a proletárdiktatúra előtti városvezetést, de a városi közigazgatást csak hirdetményeik kidoboltatására és azok felügyeletére valamint a rekvirálások végrehajtására használta. A román parancsnok azonnal intézkedett a folyón átívelő vashíd helyreállításáról,[92] majd első rendelkezésével a vörös katonákat és a tiszteket a román katonai parancsnokságnál való jelentkezésre szólította fel. A jelentkezőknek le kellett adniuk a

[88] A Vörös Hadsereg letette a fegyvert. Alföldi Ujság, 1919. augusztus 5.
[89] MNL CsML SzL Csongrád vármegyei alispánjának iratai (továbbiakban: Alispáni iratok) 93/1922.
[90] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5845/1919.
[91] Szabó Bence: „Nincs már nékem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat védte." Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei. Hátországban. Kecskemét az I. világháború idején. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét, 2015. 409. o.
[92] A híd augusztus 15-ére elkészült. MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6051/1919.

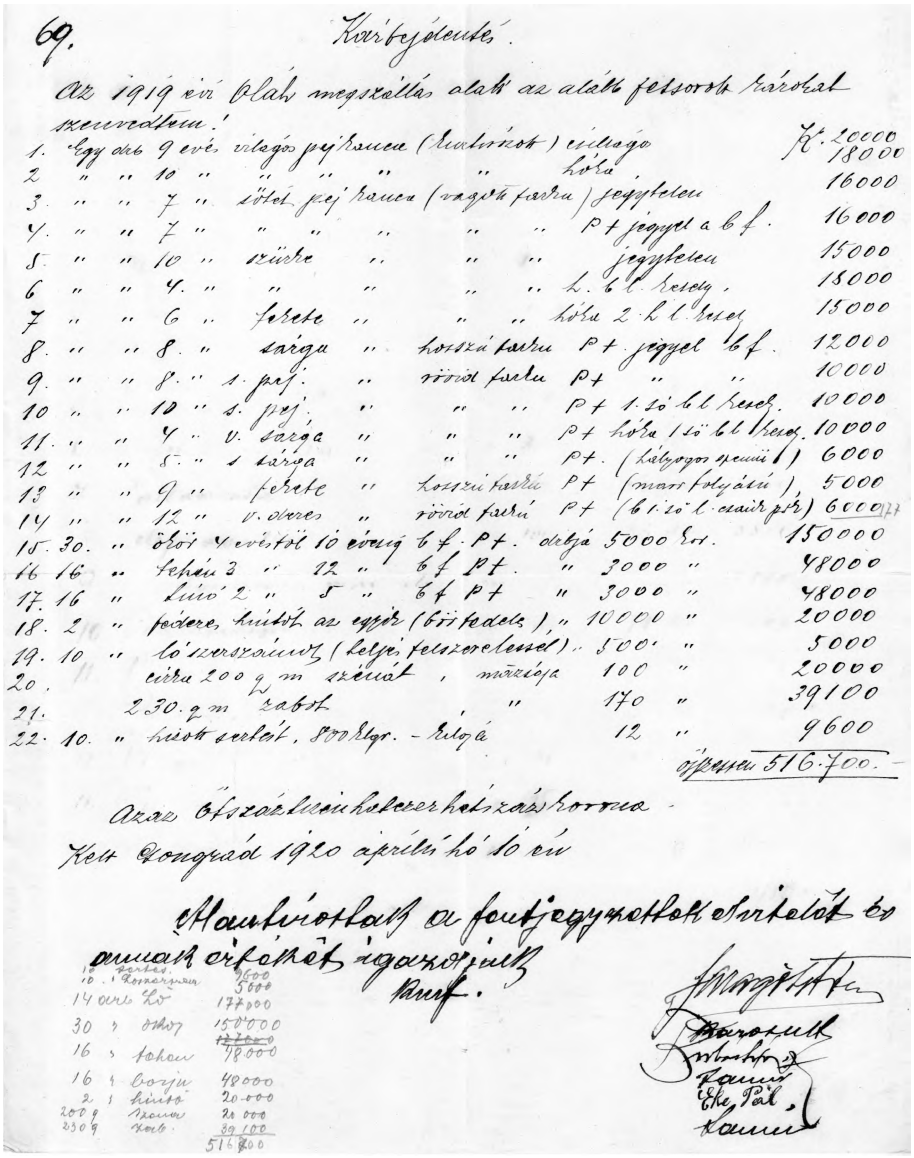

69.

Kárbejelentés.

Az 1919 évi Cseh megszállás alatt az alább felsorolt károkat szenvedtem!

1.	Egy drb 9 évés világos pej ló	(kocsiról) elhajtva			K. 20000
2.	" " 10 " " "	"	"	hátán	18000
3.	" " 7 " sötét pej ló	(vagyontalan		) jegyetlen	16000
4.	" " 7 " " "	"	"	" P.t jegyet a b.f.	16000
5.	" " 10 " szürke "	"	"	" jegyetlen	15000
6.	" " 4. " " "	"	"	" L. b.f. kétely.	18000
7.	" " 6 " fehér "	"	"	" hátán 2 h.f. kétely	15000
8.	" " 8. " sárga "	kocsiról	talán	P.t jegyel b.f.	12000
9.	" " 8. " 1. pej "	"	rövid	talán P.t " "	10000
10.	" " 10 " 2. pej "	"	"	" P.t 1.sö.b.f kétely.	10000
11.	" " 4 " 3. sárga "	"	"	" P.t hátán 1sö.b.f kétely.	10000
12.	" " 5. " 4 sárga "	"	"	" P.t. (kályegon szerző)	6000
13.	" " 9 " fehér "	kocsiról	talán	P.t (mert folyásu)	5000
14.	" " 12 " 5. ökrös "	rövid	talán	P.t (61.sö.b. csak pár)	6000
15.	30. " őrlő 4 évestől 10 évesig	b.f. P.t.		darja 5000 drb.	150000
16.	16 " fehér 3 " 12 "	b.f. P.t.		" 3000 "	48000
17.	16 " Cseh 2 " 5 "	b.f. P.t		" 3000 "	48000
18.	2 " pedere, hiúsító az egyik (birtokos)			" 10000 "	20000
19.	10 " ló szerszámmal (helyi, felszerelésel)			" 500 "	5000
20.	cirka 200 q m szénát,			mázsája 100 "	20000
21.	230 q m zabot			" 170 "	39100
22.	10. " hiúsító szekér, 800 klgr. -			darja 12 "	9600
				összesen	516.700.-

Azaz Ötszáztizenhatezerhétszáz koronra.

Kelt Csongrád 1920 április hó 30 án

Alulírottak a fentjegyzékben foglaltakat és annak érvényét igazoljuk mint.

10 Szekér 9600
10 " Szerszám 5000
14 ökrös ló 177000
30 " ökör 150000
16 " fehér 48000
16 " Cseh 48000
2 " hiúsító 20000
200 q Szénа 20000
230 q Zab 39100
516700

Faragó István kárbejelentése

fegyvereiket, lőszerüket, a telefonokat, telefondrótokat. Ahogy a volt katonákat, úgy a közalkalmazottakat (postás, vasutas, egyéb alkalmazott) is jelentkezésre várták és összeírták őket. Majd a helység összes felnőtt lakójának jelentkeznie kellett a Városházán, ahol igazolták, ezután a katonai parancsnok elé kellett járulniuk, ahol új igazolványt kaphattak. A nyomdáknál és a lakosoknál lévő bolsevik témájú könyveket szintén le kellett adni a román parancsnokságon. A lakosságot utasították a

biciklik, motorbiciklik és az automobilok beszolgáltatására és kötelezték őket, hogy a bujkáló vörös katonákat feljelentsék a hatóságnál.[93] Elfogták a helyi direktórium vezetőit (Nagy Ferenc, Domokos Rókus,[94] Urbán László, Eke János, Selmeczy István, Éder János).[95] De egy 1919. szeptember 1-én készült jegyzőkönyv szerint fogságba került Jócsák Kálmán kormányzótanácsi biztos, Török Sándor a szentesi direktórium tagja, összesen 64 személy, akiket internáltak.[96] Az iskola alkalmazottait sem kímélték. Mivel együttműködtek a Tanácsköztársasággal, elbocsáj-tották állásukból Sághy Mihály, Éder János és Szokoly József pedagógusokat.[97] Megtiltották a harangozást, a malmok dudálását és – mint Szentesen – minden családi ház kapujára az ott lakók névjegyzékének kitűzését rendelték el. A fegyvernyugvás egy népszerű intézkedést is hozott: Szentes város polgármesterénél intézkedtek a település villanyvilágításának helyreállításáról.[98] A világítást végül október elején állították helyre, de a lámpák – az üzemanyag hiánya miatt – csak este 11 óráig működhettek.[99]

Mivel a folyó túlsó partján, Szelevény és a nagyréti körzet még víz alatt állt, – a község 24 742 holdnyi vetésterületéből az árvíz és a belvíz 9 000 hold területet elpusztított[100] – az árvíz lecsapolására volt szükség. A munkálatokra így a harcok végeztével kerülhetett sor. A városi mérnök legalább 40 ember és 20 kubikos munkás megjelenésére szólított fel, hogy a vízlecsapolási munkákat egy gát átvágásával megkezdjék. De a megjelent kubikusok – mivel a munkájukért ígért napi egy véka búzát nem kapták meg – elvonultak.[101] A lecsapolási munkák elhúzódása miatt a nagyréti víz borította földeken engedélyezték a halászatot. Az érdeklődők számára a halászati jogot az október 9-én megtartott árverésen biztosították. Halászni csak varsával szabadott és a kifogott halakat a piacon kellett értékesíteni.[102]

---

[93] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5712/1919.
[94] Életét ismerteti: Erdélyi Péter: Domokos Rókus élete és munkássága. In: Mozaikok Csongrád város történetéből. (Szerk.: Bálint Gyula György) 1979. 120-128. o.
[95] Füzesi Péter: Csongrád város krónikája. Kézirat. 279. o.
[96] MNL CsML SzL. Csongrád Megye Főispánjának iratai 34/1919. Idézi: Bárány Ferenc: A munkások és a szegényparasztok küzdelmei Csongrád megyében 1919. aug.-1924. Szeged, 1972. 6. o.
[97] Varga 128. o.
[98] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5730/1919.
[99] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6371/1919.
[100] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5798/1919. Kimutatás a vetésterületről a termett mennyiségről.
[101] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5747/1919. A munkát augusztus 14-én kezdték el.
[102] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6396/1919.

A lakosság összeírása után a román parancsnok az időközben elkészült cséplési munkából származó gabona leadását követelte a gazdáktól.[103] Ugyanakkor összeíratta a község határán található 30 cséplőgépet, és felmérette azok műszaki állapotát is.[104] Augusztus 14-én a térparancsnok magához rendelte az összes kovácsot, bognárt, asztalost továbbá a kocsi és lótulajdonosokat és a fehér pénzeket továbbra is forgalomban hagyta.[105] A bankjegyek elértéktelenedése miatt a legfontosabb cikkeket (liszt, kenyér, bab, borsó, burgonya, a különféle húsok, halak, tej, tojás) a munka- és fuvar bérek és a borbély árait meghatározták.[106] A parancsnok a gabonafogyasztás mennyiségéről is döntött, fejenként havonta 15 kg-ban (napi 500 dkg) állapította meg.[107]

A megszállást követően a lakosság zaklatása, a 16 éven felüli lakosok igazoltatása gyakorivá vált. Mivel este 9-től kijárási tilalom volt,[108] aki éjszaka a házán kívül tartózkodott, azt bekísérték Csongrádra vagy Kiskunfélegyházára és csak néhány nap múlva – amint kiderült, hogy az illető nem vörös katona – engedték szabadon.[109] A város élelmiszereinek összeírása után megkezdődtek a rekvirálások, amelyekre kéthetente sor került.[110] Az érintettek figyelmét hirdetményeken keresztül hívták fel kötelezettségükre. A lakosságra nehezedő nyomás következő fokozatát jelentette, amikor minden lakosnak – szigorú büntetéssel megfenyegetve – be kellett jelentenie az összes haszonállatát (ló, szar-vasmarha, juh, kecske, sertés) és az összes állat takarmányát (zab, széna, szalma, árpa, kukorica).[111] A település malmaitól kéthetente szállították el a korpát, zabot, árpát, búzát és a lisztet. A Henger Malom és Gőzfűrész Rt.-tól 76 500 kg lisztet és 100 kg korpát, a Keresztény Gőzmalom Rt.-tól 200 036 kg búzát és 205 050 kg lisztet szállítottak el, de a községtől is hasonló mennyiségben fuvarozták el az élelmiszereket. A szállítmányokból látták el több közelben állomásozó egységüket – pl. a vadászezred, a huszár és a tüzér ezred valamint a kecskeméti fogolytábor lakóit is – élelemmel.[112] A rekvirálásoknak a

[103] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5733/1919. A már kicsépelt gabona leadására augusztus 11-étől naponta került sor.
[104] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5798/1919.
[105] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5768/1919.
[106] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5806/1919.
[107] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5818/1919. A hirdetményt 1919.08.23-án függesztették ki.
[108] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6371/1919.
[109] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5776/1919.
[110] Rekviráltak augusztus 20-án, 28-án, szeptember 3-án, 13-14-én, október 8-án, 18-án és október végén.
[111] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5829/1919. A rendelkezést augusztus 27-én hozták.
[112] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 2259/1920.

lakosság kényszerből, 25 botütéssel megfélemlítve tett eleget. De a „hivatalos begyűjtések" során beadott holmik mennyiségével a megszálló katonák nem elégedtek meg, állandóan jártak-keltek a városban valamint a tanyák között és elhajtották az állatokat, elvitték a be nem szolgáltatott élelmiszer cikkeket. Az ellenszegülő gazdákat pedig megverték.[113] A katonák az élelmezésükre szolgáló jószágokat már az udvarokban és kint a mezőn, sőt akár éjjel a vágóhídon is levágták.[114]

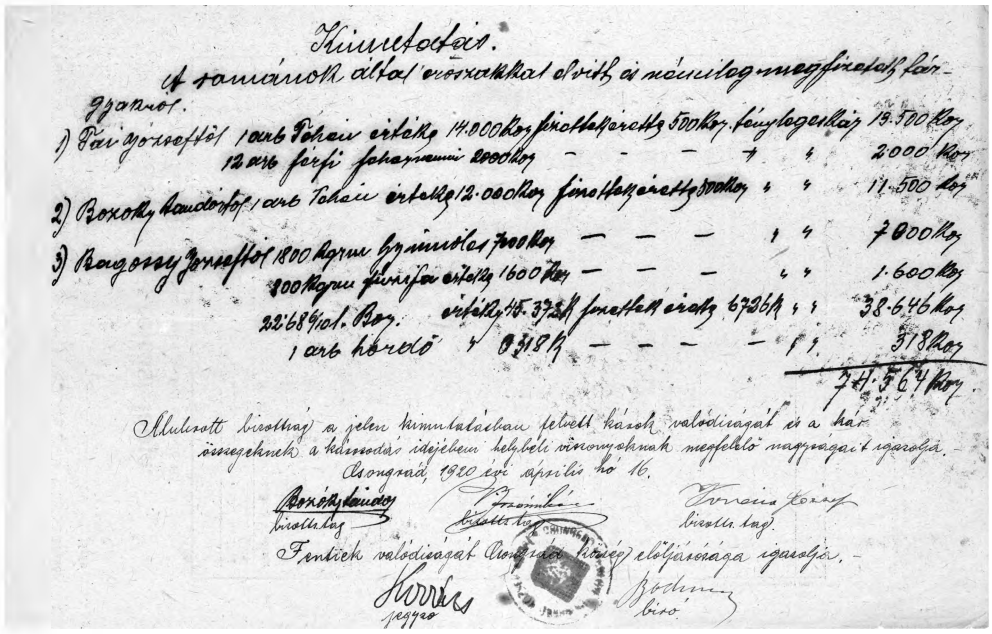

Kimutatás a románok által okozott károkról

A városba szeptember 30-án új parancsnok érkezett, aki új rendelkezéseket léptetett életbe. A sorszámmal ellátott, kétnyelvű utazási igazolványok pontos nyilvántartásáról döntött, a jegyzőtől az utazni szándékozók adatainak feljegyzését várta el. Az utazás és a csempészés megakadályozása végett a ladikokat egy helyre gyűjtette össze, de döntött az utcák locsolásáról és takarításáról valamint állandóan posztoló rendőröket vezényelt ki a román parancsnokság elé.[115] Az élelmiszerek rekvirálása után az állatok következtek. A román parancsnokság a

[113] MNL CsML CsL Alispáni iratok. 93/1922.
[114] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5843/1919.
[115] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6371/1919.

lovak, bikák, tehenek, kocák, kosok rekvirálásáról döntött, amelyet a járásban október 6–9 között hajtottak végre.[116]

A katonák iskolákban voltak elszállásolva, ahol a két földszinti termet istállónak használták. De elszállásolták magukat családi házaknál is, melyeket elvonulásukkor kifosztottak. A bejelentések szerint fizetés nélkül elvittek 38 lovat, 14 tinót, 33 tehenet és 19 ökröt. A megszállók élelmezését a lakosság állta. A katonák – állataik ellátására – naponta 25 mázsa szénát és 12 mázsa zabot igényeltek. Saját élelmezésükre pedig naponta 60 kg burgonya, 10 kg zöldség, 150 kg kenyér és hetente 300 liter bor leadását várták el. Csongrád a homoki bor hazája, amelyet a megszállók igencsak megszerettek. A megszállás idején összesen 1 130 litert rekviráltak.[117] A tiszti étkezde külön szállítást igényelt. A települést uraló 4-5 tiszt fejedelmi módon étkezett. Ötnaponta 10 pár csirkét, 10 kacsát és 5 libát fogyasztottak, köretként 20 kg burgonyát, valamint 10 kg babot ebédeltek. A reggeli és a vacsora is bőséges volt: 10 kg paradicsomot, 50 darab uborkát, 100 darab paprikát, 100 darab tojást, 2 liter tejfölt, 2 kg vajat és 2 kg túrót kívántak. Ezek mellett a gyümölcsöket is kedvelték, 50 darab dinnye vagy más gyümölcs szállítását követelték.[118] Az ételt elvárták, de az alapanyagokért áron alul fizettek. Dányi János pék 225 kg kenyeret fuvarozott a román tiszteknek, de költségeinek kevesebb, mint felét fizették ki, a fennmaradó hányadot a hatóság utalta ki számára.[119] Olyan eset is volt, amikor semmit sem fizettek a megrendelt áruért. Eke Imre hentes 20 kg zsírt szállított a tiszti étkezdébe, de 1 600 koronát kitevő kárát a város fizette meg számára.[120] A megszállók igénybe vették a fuvarosok munkáját étel[121] és fa[122] szállítására is, de a szolgáltatásért nem fizettek a tulajdonosnak. A parancsnokság szükségletei számára naponta 4-5 hintót igényelt, amelyet a fuvarozóknak kellett számukra biztosítani. Egyes vakmerő kocsi tulajdonosok szabotálták a parancsot és inkább tönkretették járművüket, hogy a megszállók ingyen fuvarjait ne biztosíthassák.[123] A megszállók esténként több alkalommal kétes hírű nők valamint hozzájuk csatlakozó velük együttműködők társaságában részeges

[116] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6053/1919.
[117] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 2234/1919.
[118] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 2234/1920.
[119] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7322/1919. Több ilyen eset is előfordult, lásd még MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5598/1919.
[120] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7073/1919.
[121] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6051/1919.
[122] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6182, 6185 és 6186/1919. sz. iratok.
[123] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 6670/1919.

mulatozásokat tartottak.[124] A lakosok csempészettel egészítették ki szűkös keresetüket. A gabona és lisztcsempészet oly nagymérvű volt, hogy a hatóságok komoly szankciókat vezettek be. Kidoboltatták, hogy aki a település határán igazolás nélkül visz át gabonát, lisztet, babot, attól nemcsak szállítmányát, de még kocsiját és lovát is elveszik.[125]

Budapesten a román megszállás november 14-én ért véget. A csapatok megkezdték visszavonulásukat a Duna-Tisza közén keresztül, egy részük pedig Csongrádon át hagyta el a területet. Gyalogsági és lovassági ezredek haladtak át a városon november 17–21 között. Átvonulások során, szállásukként az iskolákat jelölték ki, melyekben tetemes károkat okoztak. A katonák feltörték az asztalok, szekrények zárait, összetörték a berendezést, leszakították a polcokat, betörték az ablakokat, feltüzelték a padokat, asztalokat, ajtókat és a szekrényeket és az iskola helyiségeit koszosan, „berondítva" hagyták maguk mögött és elégették az anyakönyveket valamint az iratokat.[126] Az iskolákban a tanítást tisztítás és helyreállítás nélkül nem lehetett elkezdeni, amelyeknek költségei 50-60 000 koronába kerültek.[127] A napokig tartó visszavonulás során megtörtént, hogy az 1-2 órát várakozó vonatokból a román katonák leszálltak és a környékbeli utcák összes aprójószágát összegyűjtve hagyták el a várost.

A KÁROK

Miután a román katonák kivonultak a térségből, a magyar Nemzeti Hadsereg bakái vették birtokba a településeket. A román katonák kivonulását követően, amint a korábbi közigazgatás ismét működni kezdett, a város vezetése hirdetményeken felszólította a lakosságot a megszállás idején keletkezett káraik bejelentésére. A károkat – azok minőségével és mennyiségével együtt – a községi közgyámnál kedden, pénteken és vasárnap délelőtt kellett bejelenteni.[128] Így tett Halász Szabó Dániel is, akinek vendéglőjét a román katonák teljesen kifosztották.

---

[124] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 5959/1919.
[125] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7133/1919. A rendelkezést 1919. november 10-én hozták.
[126] MNL CsML CsL Csongrádi Kossuth Lajos Általános (1947-1960 Központi Állami Általá-nos Fiúiskola) Iskola iratai. 125/1944. Idézi: Berencsiné - Tarjányiné 40. o.
[127] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7303/1919.
[128] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 7319/1919. A hirdetmény 1919. november 23-án kelt.

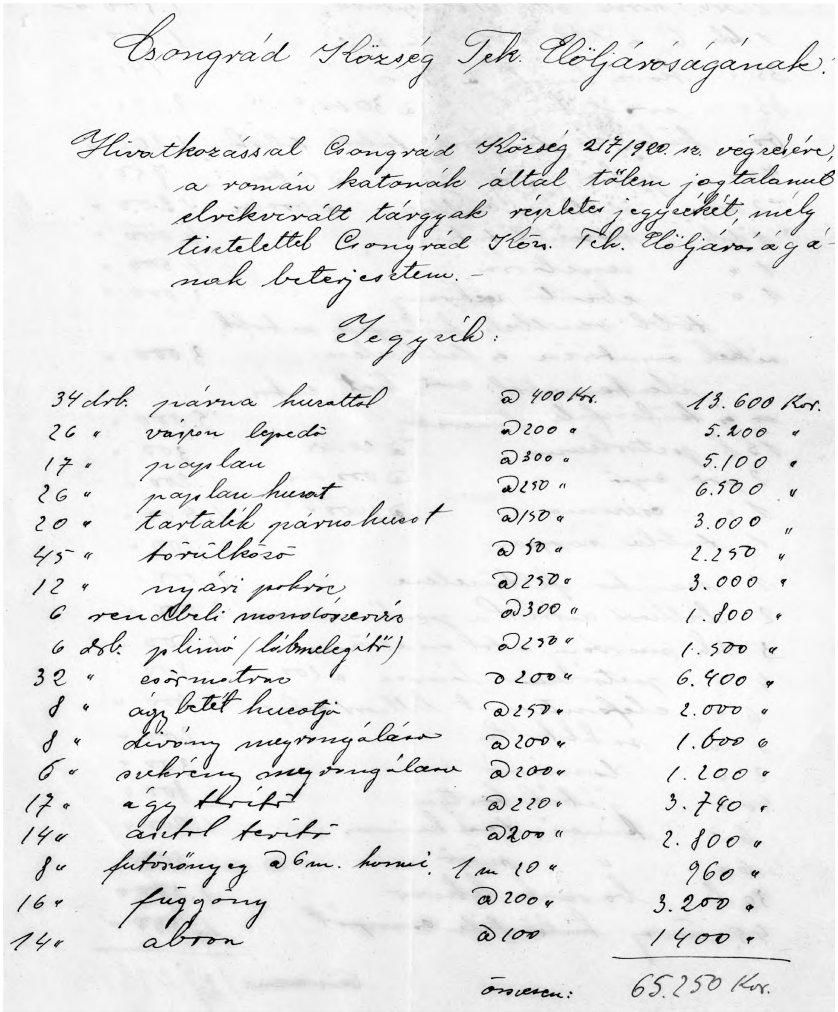

Csongrád Község Tek. Elöljáróságának:

Hivatkozással Csongrád Község 217/920. sz. végzésére, a román katonák által tőlem jogtalanul elvekvirált tárgyak részletes jegyzékét, mély tisztelettel Csongrád Köz. Tek. Elöljáróságának beterjesztem.–

Jegyzék:

34 drb.	párna huzattal	@ 400 Kor.	13.600 Kor.
26 "	vászon lepedő	@ 200 "	5.200 "
17 "	paplan	@ 300 "	5.100 "
26 "	paplan huzat	@ 250 "	6.500 "
20 "	tartalék párnahuzat	@ 150 "	3.000 "
45 "	törülköző	@ 50 "	2.250 "
12 "	nyári pokróc	@ 250 "	3.000 "
6	rendbeli mosdószervíz	@ 300 "	1.800 "
6 drb.	plimó (lábmelegítő)	@ 250 "	1.500 "
32 "	csörmatrac	@ 200 "	6.400 "
8 "	ágybetét huzatja	@ 250 "	2.000 "
8 "	divány megrongálása	@ 200 "	1.600 "
6 "	szekrény megrongálása	@ 200 "	1.200 "
17 "	ágy terítő	@ 220 "	3.740 "
14 "	asztal terítő	@ 200 "	2.800 "
8 "	futószőnyeg @ 6 m. hosszú	1 m 10 "	960 "
16 "	függöny	@ 200 "	3.200 "
14 "	abron	@ 100	1400 "
		összesen:	65.250 Kor.

Halász Szabó Dániel vendéglős kárbejelentésének részlete

A részletes jegyzék szerint a megszállók elvitték a párnákat, az ágyneműket, a szőnyegeket, a függönyöket, a terítőket, az étkészletet, a tányérokat, a zenélő órát, a tükröt és a ruhaneműt. A használati tárgyakon kívül az élelmiszert is elszállították, így az összes hordó bort, pálinkát, lekvárt, kompótot. Távozásukkor összetörték a berendezést, az ágyakat, a szekrényeket, a márvány asztalokat, tönkretették a biliárdasztalt, a kerti ólat, beverték a kocsi ablakait és felgyújtottak egy szánkót.[129] Halász Szabó Dánielt a megszállók még meg is verték, amiért

[129] MNL CsML SzL Alispáni iratok. 93/1922. Idézi: Források üzenete. Válogatott dokumentumok Csongrád város történetéből. 1075-1948. Szerk.: Georgiádes Ildikó. Csongrád, 2001. 86–88. o.

tiltakozott teheneinek elhajtása ellen. A megszállók elhajtották az ökröket, szarvasmarhákat, lovakat és juhokat. Csongrádon a lovak száma a felére, a sertés- és a szarvasmarha-állomány a tizedére apadt. A megszállók – ha fizettek is a rekvirálások során – jóval áron alul értékelték az állatokat és a gabonát. De a főjegyző által az alispánnak küldött összesítés szerint a legtöbb gazda – mivel nem bízott a kártérítésben – nem jelentette be kárát. A román katonák 3-4 főből álló csoportokban, a magántulajdont semmibe véve jártak-keltek a házak között és a tanyákon. Bemásztak a kertekbe, és állatokat, élelmiszert, takarmányt, ruhaneműt, készpénzt raboltak el. Auslander Jenő 21 ezer koronát érő tehenét 500 korona fehér pénz[130] ellenében hajtották el. Útközben az elszabaduló állatot a román katonák lelőtték. Oláh Mózes két lovát szemelte ki egy Csongrádon állomásozó tiszt. Felszólította a gazdát, hogy vigye be az állatokat az állomásparancsnokhoz. Oláh nem engedelmeskedett, a szép lovak helyett két gebével érkezett. Tettéért 8-10 napon át fogva tartották, és 75 botütést mértek rá, ráadásul 10 ezer korona kékpénz[131] ellenében bocsátották csak szabadon. Deák Imre két ökrét három alkalommal is elrekvirálták, amelyet a gazda minden alkalommal 8 000 koronáért vásárolt vissza. A megszállás idején panaszt senki sem mert tenni, a lakosság állandó félelemben élt. A rablástól a község elöljárósága is szenvedett, a volt kórház 32 vaságyát – ágyneműkkel, pokrócokkal együtt – vitték el.[132] Részletes jegyzéket készített a forradalmak, a vörös háború és a román megszállás által elszenvedett károkról a Csongrád-Sövényházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat. A zavaros időszak után minden felszerelést (karók, fák, rőzse, zsákok, ponyvák) szerszámot (ásók, kapák, fúrók, szögek, vödör, stb.) a berendezést (ágyak, telefonok, lámpák, stb.) tönkretették vagy elvittek. A társaság több millió korona kárt szenvedett.[133]

A kárfelvételi íveket az Antant Jóvátételi Bizottsága és a fegyverszüneti bizottsága számára készítették. A bizottság munkája nem volt hivatalos, a nyilvánosságot kizárva, a sajtót mellőzve jött létre 1919. szeptember 1-én. A bizottságot Loree amerikai ezredes vezette, munkáját a magyar kormány részéről Zerkovitz Emil miniszteri tanácsos segítette.[134] A kárvizsgáló bizottság személyesen is elutazott a

[130] Az 1918-ban az Osztrák-magyar Bank által Bécsben, majd 1919-ben Budapesten nyomtatott 25 és 200 koronás papírpénzek korabeli köznapi neve. Ezeknek a papírpénzeknek csak az egyik oldalukon volt képnyomat, a másikat üresen (fehéren) hagyták.
[131] Az Osztrák-magyar Bank háború előtt bevezetett bankjegyeinek megnevezése.
[132] MNL CsML SzL Alispáni iratok. 93/1922. A jelentést 1920. április 7-én írták.
[133] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 140/1920.
[134] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 1598/1920.

Tiszántúlra, hogy a helyszínen győződjön meg a román megszállók által okozott károkról. Megállapították, hogy a lakosság a jogtalan rekvirálások, fosztogatások, gyárak leszerelése elkerülésének érdekében sok esetben lefizette a megszállókat. A bizottság véleménye szerint ezek a pénzösszegek is a megszállás okozta károk közé tartoztak, emiatt felhívták a hatóságokat, hogy írassák össze ezen összegeket is a károsultakkal. Ám a lakosság szégyellte ezeket a megvesztegetési összegeket, és ezekről nem tettek bejelentést.[135] A román megszállás kárai a városban 3 281 174 koronát tettek ki.[136] Míg Csongrád megyében 100, Békésben 276, Hajdú megyében 28, Biharban 10 millió koronára becsülték.[137]

Összegzés

A román hadsereg Csongrádot 1919. április 28-án éjjel érte el, de földrajzi helyzete – Tisza parti elhelyezkedése – miatt ekkor még nem foglalta el. A városra nehéz megpróbáltatások vártak, a Tanácsköztársaság teljes időszaka alatt frontvárossá alakult. Folyamatosak voltak a folyó fölötti lövöldözések, a vörös katonák és a román megszállók közötti kisebb-nagyobb ütközetek, amelyek a civil lakosságból öt halálos áldozatot követeltek.[138] Sőt a háborús állapotok mellett még természeti katasztrófa – árvíz – is sújtotta a térséget, a gátszakadás következtében a határ harmada víz alá került. A Vörös Hadsereg júliusi offenzívája – és annak kudarca – a román hadsereg Tiszán történő átkelését, a rendszer bukását valamint a település elfoglalását hozta. A megszállás – ahogy a többi városban is – a kommunisták bebörtönzését és internálását, a lakosság összeírását, megfélemlítését lelki és fizikai bántalmazását eredményezte. A román csapatok rekvirálások címén összegyűjtötték és elvitték a város élelemkészletének és állatállományának jelentős részét, amelyekért nem vagy csak csekély összegeket fizettek. De a hivatalos rekvirálások mellett önkényesen is rekviráltak, 3-4 fős csapatokban járták a házakat, a környék tanyavilágát, kirabolták és bántalmazták a lakosságot. Tetteikkel komoly anyagi és erkölcsi kárt okoztak. A párizsi béketárgyalások döntése után kivonulásukra 1919. november 21-én került sor.

---

[135] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 4321/1920.
[136] MNL CsML CsL Polgármesteri iratok. 2259/1920.
[137] Bárány Ferenc: A munkáshatalom felszámolása és az ellenforradalmi rendszer kiépítése a Viharsarokban. In: (Szerk.: Farkas József) Tanulmányok Csongrád megye történetéből 1919-1945. Szeged, 1977. 17. o.
[138] MNL CsML Anyakönyvi másodpéldányok Levéltári Gyűjteménye Csongrád 1919-1920. évi halotti anyakönyveinek bejegyzései alapján

CSONGRÁD ÉS ÖVÉNYHÁZI ÁRMENTESÍTŐ ÉS BELVÍZSZABÁLYOZÓ TÁRSULAT

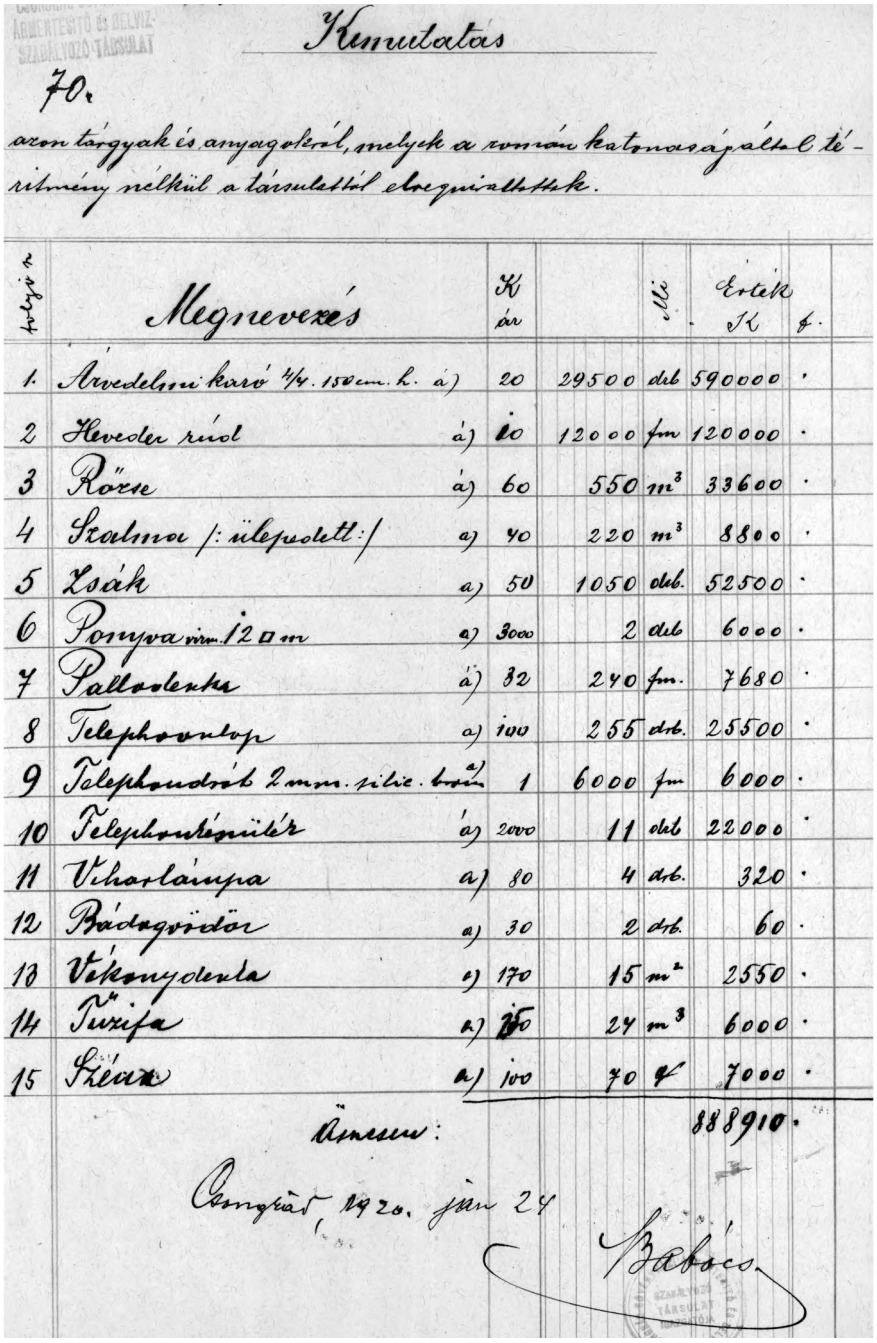

Kimutatás

70.

azon tárgyak és anyagokról, melyek a román katonaságáltal térítmény nélkül a társulattól elrequirallottak.

folyó sz.	Megnevezés		K ár		Mi	Érték K	f.
1.	Árvedelmi karó 4/4. 150 cm. h.	á)	20	29500	drb	590000	·
2	Heveder rúd	á)	10	12000	fm	120000	·
3	Rőzse	á)	60	550	m³	33600	·
4	Szalma /: ülepedett :/	a)	40	220	m³	8800	·
5	Zsák	a)	50	1050	drb.	52500	·
6	Ponyva virm. 12 □ m	a)	3000	2	drb	6000	·
7	Pallodenka	á)	32	240	fm.	7680	·
8	Telephoonlop	a)	100	255	drb.	25500	·
9	Telephondrót 2 mm. silic. bron	a)	1	6000	fm	6000	·
10	Telephonkénülék	á)	2000	11	drb	22000	·
11	Viharlámpa	a)	80	4	drb.	320	·
12	Bádogvödör	a)	30	2	drb.	60	·
13	Vékonydenka	a)	170	15	m²	2550	·
14	Tüzifa	a)	250	24	m³	6000	·
15	Szénz	a)	100	70	q	7000	·
	Ösnesen:					888910	·

Csongrád, 1920. jan 24

Babócs

CSONGRÁD ÉS ÖVÉNYHÁZI ÁRMENTESÍTŐ ÉS BELVÍZSZABÁLYOZÓ TÁRSULAT

A Csongrád-Sövényházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat kimutatása a károkról